

РОЛЬ ТЕКСТІВ ДЕОНТОЛОГІЧНОГО ХАРАКТЕРУ У ФОРМУВАННІ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ЛІКАРЯ

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, сучасний стан світового ринку праці, геополітична ситуація останнього десятиліття кардинально змінюють ставлення людини до себе, своєї освіти, вибору професії, життєвого шляху тощо. Будь-яка сфера людської діяльності вимагає від фахівця професійної компетентності, здатності розуміти виклики сьогодення і способи реагування на них, креативності, критичного мислення, емпатії й рефлексії, вміння формувати власну позицію, готовності до саморозвитку у професійній й особистісній сфері протягом усього життя.

Беззаперечно, що у формуванні фахівця медичної галузі не менш важливими за професійні є й громадянська, соціальна та комунікативна компетентності як динамічні характеристики особистості. Здобувач вищої освіти – майбутній лікар – має набути

- вміння відповідально й ефективно реалізовувати свої громадянські права й обов'язки;
- соціальні, когнітивні, емоційні навички, що уможливають його успішну соціальну адаптацію як у межах професійного співробітництва, так і поза ним;
- комунікативних умінь задля інтеграції в колектив, соціум, зокрема, вміння спілкуватися й розв'язувати конфліктні ситуації через діалог; толерантність, плюралізм.

І якщо професійні компетентності медика формуються на фундаментальних і клінічних кафедрах, то основа комунікативної, громадянської та соціальної компетентностей закладається під час вивчення гуманітарних дисциплін: української мови, іноземної мови, філософії, історії тощо.

Іноземна мова, зокрема й українська як іноземна, стає засобом формування комунікативної мовленнєвої компетентності, тобто мовної поведінки, специфічної для певного середовища. Формування комунікативних навичок, розширення і поглиблення знання англійської мови українськими студентами, а української мови іноземними здобувачами вищої освіти, розвиток їхньої мотивації до подальшого вивчення мови з метою реалізації певних професійних цілей, ефективної комунікації з колегами з різних країн – шлях до задоволення комунікативних потреб у професійній сфері. Отже, у становленні лікаря неабиякого сенсу набуває формування його професійної мовної особистості, адже професія передбачає широке коло спілкування: колеги-лікарі, молодший медичний персонал, пацієнти, їхні родичі тощо.

Метою і результатом вивчення іноземної мови науковці вважають формування вторинної мовної особистості, тобто людини, здатної до повноцінної міжкультурної комунікації. Ефективність взаємодії в рамках діалогу культур залежить від володіння мовною картиною світу носіїв мови, що вивчається, толерантного ставлення до культури народу. Вивчення іноземної мови розширює мовну свідомість, коли знання мови й культури свого народу поєднуються зі знаннями мови і культури іншого, що сприяє формуванню «третьої культури», а, порівнюючи нову для себе мовно-культурну дійсність з рідною, людина краще пізнає останню.

Дослідженню актуальних питань викладання української мови як іноземної (УМІ), зокрема й формуванню комунікативної компетентності, присвячені наукові розвідки Д. Мазурик, О. Тростинської, Л. Бей, О. Туркевич, Г. Швець, І. Зозулі, Л. Васецької. Проте методична база з навчання української мови як іноземної (особливо з урахуванням майбутнього фаху) досі перебуває у стані формування.

Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення УМІ передбачає, що засвоєння мови відбувається безпосередньо в процесі комунікативної (реальної чи модельованої) взаємодії з метою набуття комунікативних умінь і навичок, а форми і методи навчання та викладання відповідають концепту студентоцентрованості. Основними чинниками, що впливають на досягнення мети оволодіння українською мовою, вважаємо врахування майбутнього фаху студентів-іноземців; визначення актуальних для них сфер і ситуацій спілкування; вивчення мотивів і соціально-культурних ролей учасників спілкування; виявлення комунікативних потреб окремих категорій здобувачів освіти у різних сферах їхньої діяльності; створення професійно орієнтованих навчальних матеріалів.

Позаяк навчання української мови як іноземної ґрунтується на текстоцентричному принципі, останній аспект – створення професійно орієнтованого навчального контенту з різноманітними видами текстів – видається важливим для формування навичок і умінь ознайомлювального й пошукового читання з використанням модельованих, частково адаптованих чи автентичних

матеріалів (на різних етапах навчання). Створення текстотеки для навчання української мови майбутніх медиків є актуальною лінгводидактичною проблемою УМІ. За структурою це має бути комплекс різноманітних видів текстів: на перевірку розуміння змісту за попередньо вивченою темою, заповнення пропущених фрагментів тексту, відновлення правильної послідовності його частин, визначення основної ідеї тексту на підставі вибору тощо. Комплекс практичних завдань до текстів формується за принципом поступового ускладнення: на вибір відповідності лексеми і малюнка, на перевірку вимови (окремого слова і словосполучення), на вибір малюнка до відповідного висловлювання, граматичні вправи та завдання на творення тематичного контенту, який здобувачі освіти укладають самостійно або в групах з оперттям на візуальні моделі, рисунки, графіки тощо.

Означені теоретичні положення реалізуються у створенні навчально-методичного комплексу «Читаймо разом», до якого входять навчально-методичний посібник, що містить модельовані й частково адаптовані навчальні та художні тексти з дотекстовими, притекстовими і післятекстовими завданнями; мультимедійні презентації; тренінгові завдання на електронних платформах Quiziz, Quizlet, Wordwall, завдання для самоконтролю на Kahoot!, Wordwall тощо.

Розглянемо докладніше збірник текстів, який складається з чотирьох розділів. Перший – модельовані тексти побутової тематики, в яких дотримується принцип «однієї граматичної труднощі». До прикладу, під час вивчення базового курсу УМІ, коли іноземні здобувачі освіти вже знайомі з самостійними частинами мови, і починають опановувати відмінкову систему, у перших текстах «Кімната, де я живу», «Квартира, де живе мій друг», «Аудиторія, де ми навчаємося» презентується тематична лексика «Помешкання, інтер'єр» на основі граматичних форм місцевого відмінка та дієслів, які позначають місцезнаходження або місце дії. До речі, вже в цих текстах (другий місяць вивчення УМІ) передбачено формування навичок вживання професійно орієнтованої лексики, адже, читаючи про квартиру друга, інокомуніканти знайомляться з назвами спеціальностей (батьки друга – фармаколог і кардіолог), назвами наукових джерел інформації – словник, довідник, медичний журнал тощо.

Другий розділ містить тексти соціокультурного спрямування, як от «Урок батька», «Дружні брати», «Хитрий хлопчик» з граматичними завданнями заповнення пропущених фрагментів тексту правильною формою дієслів НДВ/ДВ. Завдяки опрацюванню таких текстів студенти знайомляться з життєвими цінностями українців, традиційними взаєминами в сім'ї, ставленням до виховання позитивних рис характеру, знаходять спільне у представників різних культур.

Назвою третього розділу слугують слова Ліни Костенко «А ви думали, що Україна так просто. Україна – це супер. Україна – це ексклюзив...». До цього розділу підібрані частково адаптовані тексти країнознавчого характеру, що репрезентують національні й народні символи України, найбільші міста, традиційні страви тощо.

Четвертий розділ – ««З усіх наук, без сумніву, медицина найблагородніша» (Гіпократ)» – містить тексти про відомих лікарів, а також тексти деонтологічного характеру, що порушують питання про взаємини лікаря і пацієнта, їхні обов'язки і права, етичні закони лікарської діяльності, лікарську таємницю, лікарські помилки, ятрогенію, проблеми евтаназії тощо. Деонтологія як наука про професійну поведінку людей, сукупність етичних норм, необхідних для виконання ними своїх професійних обов'язків є елементом гуманітарної підготовки спеціаліста будь-якої галузі знань, зокрема й медичної.

Деонтологічні тексти пропонують широке коло питань для розвитку мовленнєвих навичок, умінь дискутувати на професійні теми, переконувати, аргументувати свою позицію тощо. Після читання таких текстів маємо можливість обговорення окремих аспектів спеціальної деонтології: взаємини між лікарем і пацієнтом, зокрема у присутності інших хворих і у присутності колег; взаємини між лікарем і пацієнтами-дітьми; взаємини між лікарем і родичами чи близькими пацієнта, зокрема у присутності останнього і у присутності сторонніх осіб; взаємини між лікарем і його колегами, зокрема у присутності пацієнта, його близьких і сторонніх; взаємини між лікарями і середнім (молодшим) медперсоналом, зокрема у присутності хворих; ставлення лікаря до лікарської таємниці і його право на розповсюдження інформації; право лікаря на експеримент та етичні проблеми медичних досліджень; проблема юридичної відповідальності лікаря; проблема матеріальної і моральної винагороди лікаря тощо. Частина з наведених питань пропонуємо для різних форм самостійної роботи: есе, презентація, компаративні студії з деонтологічних питань систем охорони здоров'я рідних країн іноземних здобувачів освіти.

Зрозуміло, що читання фахово орієнтованих текстів потребує достатнього рівня знань з української мови як іноземної, значного лексичного запасу загальнонаукових і спеціальних термінів. Тому, укладаючи навчальні матеріали для початкового фонетико-граматичного курсу та базового

курсу, враховуються потреби іноземних здобувачів освіти у вивченні фахової мови медика. До кожного заняття підібрані лексичні одиниці, які тим чи іншим чином пов'язані з майбутньою професією. Так, вивчаючи граматичну тему «Рід іменників» (другий тиждень навчання), студенти знайомляться з частинами тіла людини (ніс, голова, рука, нога, око, плече, обличчя тощо), а опановуючи прикметники повторюють цю лексику, утворюючи словосполучення (ліва рука, праве око тощо). Тематичний блок «Життя сучасної людини» передбачає вивчення етикетних форм, анкетних даних і дає можливість викладачеві застосовувати елементи інтерактивного навчання, коли студенти працюють у парах «лікар – пацієнт» і заповнюють титульну сторінку медичної карти. Укладаючи навчальні посібники, ми керуємося двома принципами – ономаціологічним і текстоцентричним. Перший опирається на поняття і встановлює, яке позначення, найменування має українська мова для його називання, а другий виділяє текст як найважливішу одиницю навчання. Тому весь лексичний і граматичний матеріал окремої теми організується навколо тексту, бо саме в ньому цей матеріал демонструється найбільш природньо. Зрозуміло, що це модельовані навчальні тексти, які ми намагаємося укласти максимально наближено до реальних умов функціонування мови. Традиційна система завдань забезпечує формування знань, умінь і навичок спілкування у визначених ситуаціях. Передтекстові завдання мають на меті семантизувати лексику, притекстові – орієнтують студентів на розуміння основного змісту й граматичних форм вивчених лексичних одиниць, післятекстові завдання сприяють формуванню навичок діалогічного й монологічного мовлення. Тексти «Система освіти в Україні», «Полтавський державний медичний університет», «Охорона здоров'я в Україні та світі», «ВООЗ», «Відвідування лікаря», «Як я хворів», «Вчусь не хворіти» тощо розширюють лексичний запас, спонукають студентів до порівняння освіти й медицини рідної країни з українськими, розвивають пізнавальні здібності майбутніх медиків, формуючи навички толерантної міжкультурної взаємодії. Ситуативні завдання «Лікар-пацієнт» на основі опрацьованих текстів уможливають (із застосуванням методу емпатії) розвиток навичок спілкування шляхом перевтілення в стан іншого об'єкта, осягнення почуттів іншої людини. Важлива роль викладача у формуванні пари для діалогу, в якій один зі студентів має бути більш емоційним і краще володіти мовою.

Студентоцентричний підхід передбачає врахування індивідуальних особливостей кожного студента, національно-культурних особливостей представників різних національностей, який обумовлений специфікою контингенту здобувачів вищої освіти, які мають національно-специфічний досвід навчання на батьківщині. Принцип міжкультурної взаємодії передбачає таку організацію навчального процесу, за якої викладач урахує національно-культурні особливості студентів в умовах міжкультурної взаємодії не лише з носіями мови, що вивчається, а й з колегами інших етнічних і релігійних спільнот, отже, при доборі текстів варто надавати перевагу тим, які містять екстралінгвістичну й культурологічну інформацію.

Наведемо приклад роботи з текстом «Чужа кров».

Новонародженій дівчинці судилося прожити лише 76 годин. Цей термін визначила її мати.

Дівчинка народилася недоношеною, вагою два з половиною кілограми, і резус-фактор у неї був негативний. Дитина потребувала термінового переливання крові.

Проте цього разу лікарі опинилися в ролі спостерігачів за станом дитини, що повільно вмирає. Мати дитини була сектанткою, а її релігія забороняє будь-яке переливання крові. Уся історія життя дівчинки вклалася в короткі записи медичних спостережень: опис пологів, а потім стану дитини, який стрімко погіршувався.

Між цими записами в історії хвороби – аркуш із текстом, де твердим почерком написано: «Усю відповідальність у разі смерті дитини беру на себе». Дата. Підпис.

Ишов час. Лікарка годинами розмовляла з матір'ю, але переконати жінку не змогла. «Ми стояли зі сльозами на очах, нічого не могли вдіяти», – розповідає досвідчена дитяча лікарка.

Через кілька днів після смерті дівчинки мати написала лист-подяку дитячому лікареві. Вона сердечно дякувала лікарям за виявлену повагу до її релігійних переконань.

Лікарям було боляче читати цей лист, адже вони знали, що могли врятувати дитину, але не допомогли їй вижити. Трагічний випадок, віра і смерть узяли гору над усіма їхніми знаннями та можливостями.

Лікарі багато разів порушували питання про те, чи є дитина власністю батьків, чи вона окрема особистість. За Конвенцією про права дитини вона є особистістю, а за Європейською Конвенцією про біоетику мати має право вирішувати питання, пов'язані зі здоров'ям своєї дитини. Лікарі також прагнуть отримати відповідь на питання, чи мають вони право рятувати дітей у таких критичних ситуаціях. Відповіді наразі немає.

Традиційно, передтекстові завдання мають на меті вивчення нової лексики, актуалізацію вивчених граматичних форм задля максимального уникнення труднощів під час читання.

Семантизуючи лексичні одиниці (*новонароджений, недоношена дитина, резус-фактор негативний, пологи, переливання крові, сектант(-ка), смерть (ж. р.), твердий почерк, зі сльозами на очах, лист-подяка, трагічний випадок, релігійні переконання, віра, власність (ж. р.), особистість (ж. р.), критичний випадок*), практикуємося у вміннях надавати пояснення різними засобами, акцентуємо увагу, що медичні терміни, здебільшого, не можна пояснити за допомогою синонімів чи антонімів, пропонуємо сформулювати висловлювання з наведеними словами та словосполученнями.

Тракуємо значення слів, як от *спостерігати, спостерігач, спостереження*, через словотвірні засоби, актуалізуємо знання про частини мови, описуємо ситуації, в яких уживаються ці лексеми.

Після читання тексту пропонуємо відповісти на запитання, які вимагають розлогої відповіді:

1. Чому новонародженій дівчинці судилося прожити лише 76 годин?
2. Чому лікарі опинилися у ролі спостерігачів?
3. Чому лікарка не змогла переконати жінку?
4. Якого листа написала жінка через кілька днів після смерті доньки?
5. Чому лікарям було боляче читати цей лист?
6. Яке питання багато разів порушували лікарі?
7. Як би Ви відповіли на це запитання?

Зауважимо, що тексти деонтологічного характеру викликають неоднозначні, часто протилежні думки й емоції у представників різних релігійних і національно-культурних спільнот. Роль викладача – організувати обговорення на засадах толерантності до інших поглядів, скерувати дискусію у русло адекватного вирішення проблемної ситуації.

Розвиткові навичок монологічного й діалогічного мовлення сприяють завдання: переказати частину тексту за хмарою слів; розповісти його від імені дійової особи; обговорити з «колегами-лікарями» порушену у тексті проблему; поспілкуватися з «родичами пацієнта» тощо.

З досвіду зауважимо, що у полінаціональних групах жваве обговорення викликає текст «Лікар – професія без національності», в якому описана ситуація порятунку трирічної дівчинки, яка потребувала хірургічної операції: «Ніжки литовської дівчинки Раси оперував доктор-грузин, медсестра була україною, другий лікар – німцем, водій "Швидкої допомоги" – пакистанцем. Ніхто навіть не думав про національності». У сучасному світі, в якому відбуваються війни, збройні конфлікти, природні катастрофи, аварії, зумовлені людською недбалістю, під час яких страждають люди різних національностей, етична проблема надання медичної допомоги противнику стоїть дуже гостро і вступає в протиріччя з клятвою Гіппократа. Крім того, в нашій мові вже закріпилося словосполучення «надання медичних послуг», і професійна діяльність лікаря частиною суспільства сприймається саме як послуга, а не допомога постраждалому чи хворому. Тому одним із завдань до тексту пропонуємо таке: «Уявіть, що Ви лікар. Вам зателефонували вночі та повідомили, що сталася аварія, є постраждалі люди. Але у вас був важкий день, а завтра вихідний. Що ви робитимете?». Більшість українських здобувачів освіти відповідає, що, попри все, прийдуть на допомогу, а іноземні студенти – вихідці з різних країн – реагують по-різному.

Логічно, що міжкультурна взаємодія залежить від засвоєння кращих традицій різних народів. Вихованню толерантного ставлення до представників різних культур сприяє застосування методів переконання та прикладу. Завдяки переконанням під час обговорення питання: «Чи впливає релігія та менталітет країни на професіоналізм лікаря?» формується моральна позиція щодо якісного обслуговування пацієнтів незалежно від їхніх релігійних уподобань і традицій етносу. Результати переконання найкраще виражаються в конкретних діях. Цьому сприяють методи формування досвіду поведінки майбутнього фахівця медичної галузі. Зокрема, метод доручення враховує інтереси і бажання здобувачів вищої освіти здійснювати самостійну роботу, докладати зусиль для виконання незапланованих завдань завдяки усвідомленню відповідальності перед собою і колегами. Методи самовиховання також наближають майбутніх лікарів до взірцевої професійної поведінки особистості через самоаналіз, самоконтроль, самопрезентацію.

Підсумовуючи, зазначимо, що фахово орієнтована тематика навчальних текстів підвищує продуктивність навчання і сприяє формуванню вторинної професійної мовної особистості іноземного здобувача освіти. Формулювання питань перед читанням тексту дозволяє посилити мотивацію, а врахування комунікативних потреб, дотичність змісту текстів до життя студентів, їхніх інтересів спонукає до висловлення власної думки. Обговорення прочитаного, дискусії розвивають професійно важливі навички говоріння й слухання, забезпечують реалізацію компетентісного підходу до навчання.

Перспективною технологією у формуванні мовної особистості майбутнього лікаря вважаємо використання автентичних фільмів про лікарів, створення навчальних фільмів, відеопрезентацій про видатних учених-медиків. Підсумовуючи, констатуємо, що лінгводидактичні дослідження навчання мови як іноземної з урахуванням майбутнього фаху потребують продовження.

Література

1. **Артеменко Т. М., Липко І.П.** Про деякі комунікативні стратегії навчання іноземної мови. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації : матеріали XVII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.* 2016. С. 236–239. 2. **Мельничук І.** Етичні аспекти підготовки майбутніх лікарів до професійної діяльності. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогіка.* 2018. Вип. 3. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2018_3_10. 3. **Швець Г.Д.** Теорія і практика навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей : монографія. Київ : Фенікс, 2019. 529 с.